

ТРУДОВОЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

УДК 349.3(075.8)

ГЕНЕЗА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЖИТЛОМ

Марина МАРЧЕНКО,

здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін господарського та трудового права
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

SUMMARY

The article is devoted to the study of the origin and development (genesis) of organizational and legal forms of social housing provision. An analysis of the experience of foreign countries regarding the organizational and legal forms of providing social housing is carried out. The state of providing citizens with social housing in Ukraine is determined. The main organizational and legal forms of providing social housing with the purpose of their implementation in Ukraine are identified.

Key words: social housing, social protection, organizational and legal form.

АНОТАЦІЯ

У статті викладено результати дослідження зародження та розвитку (генези) організаційно-правових форм забезпечення соціальним житлом. Проведено аналіз досвіду зарубіжних країн щодо організаційно-правових форм забезпечення соціальним житлом. Визначено стан забезпечення громадян соціальним житлом в Україні. Виділено основні організаційно-правові форми забезпечення соціальним житлом із метою імплементації їх в Україні.

Ключові слова: соціальне житло, соціальний захист, організаційно-правова форма.

Постановка проблеми. Поняття житла нерозривно пов'язане із самим існуванням Homo sapiens – людини розумної. У процесі еволюційного розвитку саме поняття отримало похідну – житлову проблему, яка мала різне вирішення для людей різних соціальних груп, розділених за статками.

Ще стародавні афіняни намагалися вирішувати проблему з відсутністю житла у незможного населення. На жаль, з того часу не було досягнуто суттєвих успіхів у забезпеченні житлом. Тільки в ХХ ст. за умов стрімкого зростання чисельності населення та з поширенням ідей соціалізму право кожного на «дах над головою» отримало закріплення у більшості Конституцій. Так, згідно з п. 2 Глави 1 Конституції Швеції від 27 лютого 1974 р.¹ держава «зобов'язана забезпечити усім право на <...> житло <...>, а також сприяти <...> належним умовам життя». Відповідно до ст. 47 Конституції Королівства Іспанія від 27 грудня 1978 р.² «усі іспанці мають право на облаштоване житло. Органи влади забезпечують необхідні умови й установлюють відповідні норми для реалізації цього права». За ст. 57 Конституції Турецької Республіки від 07 листопада 1982 р.³ «держава забезпечує заходи, спрямовані на задоволення житлових потреб у межах державного планування, урахуваючи при цьому особливості міст та умови навколишнього середовища, та підтримує створення громадського житлового фонду».

Можна констатувати, що всі суттєві досягнення у вирішенні цієї проблеми на початку ХХ ст. були пов'язані із надскладними етапами в історії людства. Війни та занепад економік країн, світові економічні кризи, як не дивно, ви-

явилися каталізаторами-прискорювачами житлових зрушень, а саме тієї соціальної складової, яку ми й будемо досліджувати.

Метою дослідження в статті є виявлення особливостей історичного розвитку основних організаційно-правових форм соціального захисту щодо забезпечення соціальним житлом.

Актуальність теми. У науковій спільноті поняття «соціальне житло» часто підміняється терміном «житло фонду соціального призначення» або «житло фонду соціального захисту» із трактуванням його як сукупності житла, призначеного для проживання на договірних засадах громадян, котрі потребують соціального захисту і покращення умов проживання, і яке може бути розміщене за згодою власника в жилих будинках незалежно від форм власності. В обох випадках термін «соціальне житло» безпосередньо корелюється із соціальним захистом людей, котрі його потребують. У межах цього дослідження будемо опиратися на визначення соціального житла як житла всіх форм власності (крім соціальних гуртожитків – *М.М.*) із житлового фонду соціального призначення, що безкоштовно надається громадянам, які потребують соціального захисту, на підставі договору найму на певний строк. Таке визначення дає чинний Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12 січня 2006 р. (ст. 1) [1].

Теоретичні та практичні аспекти соціального захисту населення досліджували авторитетні фахівці зі спеціальності «Трудове право, Право соціального забезпечення» М.І. Іншин, С.С. Лукаш, О.В. Москаленко, С.М. Прилипко, Т.Р. Федосєєва, Л.П. Шумна, Є.П. Яригіна, О.М. Ярошенко та інші.

Серед учених-правників, які звернули особливу увагу на питання організаційно-правової форми соціального забезпечення, необхідно виділити О.В. Москаленка, С.М. Прилипку, О.В. Тищенко, Л.П. Шумну.

¹ Конституція Швеції от 27.02.1974 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://legalns.com/download/books/cons/sweden.pdf>.

² Конституция Испанского Королевства от 27.12.1978 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://worldconstitutions.ru/?p=149>.

³ Конституция Турецкой Республики от 07.11.1982 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://legalns.com/download/books/cons/turkey.pdf>.

Доктор юридичних наук, професор О.В. Москаленко зазначає, що невід'ємною частиною політики соціальної держави, що відіграє суттєву роль у недопущенні зниження рівня життя населення, є право громадян на соціальне забезпечення, дотримання якого активно сприяє соціальному миру, участі в житті соціуму всіх верств населення [2, с. 10].

Досліджуючи наукові підходи щодо визначення поняття «організаційно-правові форми соціального забезпечення», Л.П. Шумна у своїй статті «Організаційно-правові форми соціального забезпечення» визначає, що організаційно-правова форма соціального забезпечення – це законодавчо передбачений спосіб організації здійснення права громадян на соціальне забезпечення, що має спеціальне завдання та зумовлений соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують та які їх надають, а також джерелами і порядком формування відповідних бюджетів [3]. Значення організаційно-правових форм полягає в тому, що вони створюють підґрунтя для більш раціонального використання фінансово-матеріальних ресурсів на соціальне забезпечення на основі принципу соціальної справедливості. Саме на таке визначення організаційно-правових форм соціального забезпечення ми і будемо спиратися в подальшому дослідженні.

Аналізуючи моделі соціального забезпечення Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії, Нідерландів, Фінляндії, Литви, Польщі, Канади, О.В. Тищенко у своїй роботі «Концептуальні основи становлення сучасного права соціального забезпечення» на підставі ознайомлення з досвідом соціального забезпечення у вказаних країнах, робить висновок, що в основу соціальної політики європейських країн покладено гуманістичну ідею, коли функціонування всього державного механізму спрямовано на покращення добробуту населення [4, с. 21]. Така політика сприяє дієвій реалізації соціального забезпечення членів суспільства, регулює стан на ринку праці, слугує стабілізатором соціальної ситуації в країні.

Варто визнати, що, незважаючи на значний науковий доробок із цієї проблематики, питання організаційно-правових форм соціального захисту щодо забезпечення соціальним житлом як складової соціального захисту незахищених верств населення в Україні потребує подальшого дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Досліджуючи генезу організаційно-правових форм забезпечення соціальним житлом, будемо виходити з того що:

– Україна – найбільша за площею країна в Європі з тих, чия територія повністю розташована у Європі;

– чисельність наявного населення України, за оцінкою Державної служби статистики України станом на 01 червня 2017 року, становила 42 481 972 особи (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя – *М.М.*) [5];

– Україна має величезний природно-ресурсний потенціал для економічного розвитку і перетворення в економічно найпотужнішу державу Європи. Зарубіжні експерти вважають, що агропромисловий комплекс України здатен прогнудувати, за умови передачі землі в приватну власність і створення фермерських господарств, близько 1 млрд. осіб [6].

Ці показники дуже важливі для об'єктивного аналізу організаційно-правових форм соціального захисту стосовно соціального житла, так як автором убачається пряма кореляція між розмірами території та кількістю населення і відповідними організаційно-правовими формами, які можливо застосовувати в тій чи іншій країні. Практика останніх років довела, що вдалий досвід соціальних реформ у країнах із невеликою територією та кількістю населення, наприклад – Грузія, Данія, Нідерланди, неможливо викори-

стати чи імплементувати в більш масштабних за загальною площею, територією, населенням та економікою країнах. Зазвичай, навіть період стагнації економіки більш масштабної країни перевищує показники економічного росту невеликих за територією та населенням держав. Те ж саме стосується населення: чим воно більше, тим неоднорідніше воно за складом та ментальністю.

Констатуємо прямий зв'язок між наростаючим впливом соціалістичних ідей у світі і соціальним захистом наприкінці XIX – початку XX ст., слід зазначити, що стосовно чітко визначених організаційно-правових форм забезпечення соціальним житлом може йтися лише в контексті аналізу наслідків Першої світової війни. Жажливі соціально-економічні наслідки бойових дій, колосальне перегрупування економік і соціумів країн-учасниць дало суттєвий поштовх вирішенню проблем, пов'язаних із соціальним житлом.

Так, у Північній Америці (США та Канада) масове будівництво соціальних будинків розпочалося після Першої світової війни. Це були прості 3–6-поверхові будинки з недорогих матеріалів для робітників та їх сімей, з низькими тарифами по оплаті за оренду та комунальні послуги [7]. Наступною була «Велика Депресія» у США, яка тривала з жовтня 1929 р. до 1933 р. Для виходу з кризи в 1933 р. Президент Ф.Д. Рузвельт почав здійснювати так званий «Новий курс». Його соціальна складова включала систему заходів щодо зниження безробіття та підтримки малозабезпечених. Перша програма із забезпечення бідних доступним житлом з'явилася у США наприкінці «Великої депресії» 1937 р. Програма передбачала надання малозабезпеченим соціального житла в оренду за невелику плату (30% доходу родини). Її метою було збільшити пропозицію доступного житла, нестача якого спричинилася внаслідок тривалого періоду економічного занепаду. Програма будівництва соціального житла діяла всупереч сильному політичному спротиву з боку сил, які виражали інтереси середнього класу. Основною причиною критики була географічна концентрація в окремих районах родин із низькими доходами. Місцева влада часто утримувалась від рішень про будівництво соціального житла на своїй території, оскільки побоювалася припливу бідноти. На жаль, обидва припущення підтвердилися і призвели до третього – географічна концентрація в окремих районах родин із низькими доходами призводить до різкого підвищення рівня злочинності з усіма наслідками. Цей прикрий досвід стосовно того, що «не можна селити бідних із бідними», у подальшому був використаний під час реалізації програм соціального житла у Франції та Великій Британії.

У період правління Ф. Рузвельта (1933–1945 рр.) та Г. Трумена (1945–1953 рр.) було проведено реформи, які є основою житлової політики стосовно соціального житла в США і сьогодні. Та найбільш значні зміни відбулися завдяки програмі «Великого суспільства» Президента Л. Джонсона. Правові засади на соціальне житло було розроблено в рамках політики субсидій та урядової забудови за Законом про житло та містобудування 1965 р. Тоді уряд США започаткував державну програму, яка дала змогу місцевій владі орендувати житло у приватних власників і використовувати його як соціальне. У 70-х роках було ухвалено закон, що запроваджував субсидії, які вже сплачувалися орендодавцю від імені конкретного наймача. Тобто субсидію на оренду житла отримував не домовласник, який здавав його за «соціальними» цінами, а самі малозабезпечені громадяни, які орендували помешкання. Поступово програми із субсидування малозабезпечених громадян розширювалися, а програми, що передбачали довготермінові контракти із власниками соціального житла, скорочувалися. Перевагою такої заміни є більша гнучкість програм із забезпечення

бідних доступним житлом. У разі збільшення доходів учасника програми немає необхідності його виселення, припиняється лише видача йому субсидії [8].

Зараз у США витрати на житло більші, ніж у будь-якій іншій країні, і в абсолютному, і у відносному вимірах. Основною особливістю є те, що американське житло, здебільшого, будується і фінансується приватним сектором без залучення прямих державних субсидій. Сьогодні реципієнтами програм із надання соціального житла є дійсно найбідніші прошарки населення, оскільки низька якість житла, а також несприятливе оточення районів із соціальною забудовою об'єктивно унеможливує вселення туди заможних людей.

Що стосується Європи, то «колискою» соціального житла в ній є Франція. Перша спроба вирішення житлової проблеми в країні співпадає із закінченням Першої світової війни. Необхідно було відпрацювати механізм забезпечення соціальним житлом громадян із доходами, які не дозволяють придбати власне помешкання. Як наслідок, саме у Франції було розроблено так звану «континентальну модель» соціального житла, яке встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В її основі лежить соціальне страхування, послуги якого фінансуються переважно за рахунок внесків роботодавців і застрахованих.

У Франції після Другої світової війни була прийнята низка житлових програм. Із виконанням цих програм почалося масове будівництво соціального житла. У період 1950–1959 рр. обсяги житла на ринку збільшилися в 4,5 разів. Саме тоді в країні з'явилися панельні будинки з дешевими квартирами невеликої площі. У СРСР такі будинки назвали «хрущовками», бо в той час лідером СРСР був Микита Хрущов. Тоді було куплено у Франції і змонтовано в Підмосков'ї перші лінії по їх виготовленню. Московські Черемушки – перший мікрорайон, де використали цю технологію будівництва, згодом спрощену і в тому погіршеному вигляді реалізовану на теренах усього СРСР.

У 60–70-ті роки акцент державної політики змістився на реконструкцію існуючого житла. Як і в США, витрати на будівництво житла в цей період зменшувалися, а витрати на адресні житлові субсидії – збільшувалися. Із 80-х років і донині головною темою дискусій державної житлової політики є ефективність державного регулювання ринку житла. Чітке розмежування між приватним і державним житлом відсутнє через велику кількість приватних компаній, що під державним контролем постачають житло на ринок. Сьогодні близько 17% французьких родин живе в соціальному житлі. Приватні компанії, що його споруджують, одержують право на податкові пільги. Після завершення будівництва вони віддають його в оренду малозабезпеченим громадянам за встановленими державою цінами. Такі приватні компанії розділяють із місцевою владою повноваження із визначення осіб, яким буде надано право на соціальне житло. У середньому черга на одержання соціального житла у Франції складає 10 місяців. Відповідний розмір орендної плати є значно меншим, ніж на ринку. До того ж приблизно половина мешканців користуються ще й житловими субсидіями.

Житловий фонд Франції налічує 4 млн. одиниць соціального житла, яке перебуває у власності структур трьох типів: публічних офісів, акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю [9]. У країні діє близько тисячі подібних структур, які автономно управляють підвідомчим їм житловим фондом. Ці структури не лише володіють соціальним житлом, а й будують його.

Публічні офіси є суб'єктами публічного права, а товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства — суб'єктами приватного права. Товариства звіль-

няються від сплати податку на прибуток, а також зобов'язані дотримуватись обмежень, установлених державою щодо виплати дивідендів акціонерам.

У структурі фінансування будівництва соціального житла домінують кошти державного бюджету та бюджетів адміністративно-територіальних одиниць. Державне фінансування соціального житла розподіляється на пряме і непряме. Пряме фінансування передбачає такі форми інвестування:

1. «Інвестування у каміння», тобто безпосереднє фінансування будівництва; ці кошти виділяються усім трьом видам перелічених структур.

2. «Інвестування у людей», тобто всіляка допомога громадянам, зокрема:

– оплата оренди як соціального, так і приватного житла;

– надання позик із нульовою відсотковою ставкою для придбання житла;

– звільнення від оподаткування прибутковим податком відсотків банку за ощадним рахунком (такий ощадний рахунок спеціально відкривається громадянам для акумулювання коштів на придбання житла; до того ж держава може надавати бонус у сумі накопичених відсотків – *М.М.*);

– відкриття ощадної книжки на суму не більшу за 30 тис. євро; відсотки із цієї книжки також не оподатковуються, а заощаджені кошти використовуються на пільгові житлові кредити.

Держава може фінансувати соціальне житло опосередковано. Зокрема, йдеться про звільнення усіх структур, які займаються питаннями соціального житла, від сплати податку на прибуток, а також зниження до 5,5% податку на додану вартість, загальна ставка якого – 18,6%. У визначенні джерел фінансування соціального житла важливу роль відіграють нарахування на фонд заробітної плати великих підприємств із чисельністю працюючих понад 10 тисяч чоловік. До речі, величина таких відрахувань становить 0,45% від фонду заробітної плати. Цей збір включається до видатків підприємства і спрямовується в асоціації профспілкових організацій. Надалі ці кошти використовуються на фінансування соціального житла.

Державне фінансування будівництва передбачає дотримання офісами соціального житла певних обмежень, наприклад, щодо розміру орендної плати. Представники органів місцевого самоврядування є членами рад усіх структур – як публічних, так і приватних, незалежно від участі у їх капіталах.

Головними критеріями надання соціального житла у Франції є дозвіл на проживання та відповідна межа доходів, яка щорічно встановлюється державою.

На протипагу «континентальній» моделі соціального житла, варто взяти до уваги досвід Великої Британії, яка виробила власну систему будівництва соціального житла. Суть її полягає в тому, що прибуток від оренди житла, яке надається, йде не до державного бюджету, а відразу на будівництво нових житлових об'єктів зазначеної категорії. Через певний термін проживання в соціальному житлі фізичній особі надається право його викупу зі значною знижкою. Велика Британія використовує англосаксонську модель системи соціального захисту. Вона представлена в Європі також в Ірландії. Ця модель базується на принципах усезагальності (універсальності) системи соціального захисту – поширення на всіх громадян, які потребують матеріальної допомоги, принципів одноманітності та уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в однаковому розмірі пенсій і медичного обслуговування, а також умов їх надання.

Принцип розподільної справедливості – основний у цій моделі, оскільки йдеться не про професійну, а національну солідарність. Фінансування таких систем здійснюється як

за рахунок страхових внесків, так і з коштів оподаткування. Так, фінансування сімейних виплат і охорони здоров'я здійснюється з державного бюджету, а інших соціальних виплат – за рахунок страхових внесків найманих робітників і роботодавців. На відміну від континентальної, ця модель включає в себе соціальне страхування з досить низькими соціальними виплатами та соціальну допомогу, яка в цій системі грає домінуючу роль. Соціальне житло у Великій Британії забезпечувалося благодійними некомерційними організаціями, чітко зорієнтованими на вирішення проблем конкретних соціальних груп. Із 1988 р. майже все житло соціального найму надається житловими асоціаціями, зокрема сектором зареєстрованого соціального домоволодіння (Registered Social Landlord – RSL) [10]. Цей термін об'єднує широкий діапазон організацій, що надають субсидоване житло – від притулків і будинків пристарілих до великих житлових асоціацій із тисячами будинків в управлінні, зокрема й тих, що передані від муніципалітетів. Житлові асоціації є некомерційними незалежними наймодавцями, що надають житло особливим категоріям громадян із низьким рівнем прибутків. Однак така практика існувала не завжди. Ще в 1979 р. 93% житла соціального найму належали місцевій владі. У результаті складність управління громіздким муніципальним житловим фондом, а також труднощі у його фінансуванні дали поштовх до реструктуризації цього сектора. Саме в цей період велику частину житлового фонду було переведено із власності місцевої влади у власність новостворених житлових асоціацій.

На початку ХХ ст. соціального житла на землях сучасної України не існувало. Такого житла не було й в одній із найрозвинутіших на той час країн світу – Російській імперії (за показниками 1913 р., 300-річчя роду Романових). Водночас проблема великої кількості малозабезпечених осіб, що потребували житла, була надзвичайно актуальною. Згодом, за часів Радянського Союзу, на 25-му з'їзді КПРС (лютий – березень 1976 р.) було заявлено про побудову «розвинутого соціалізму». Але лише Конституція СРСР від 07 жовтня 1977 р. [11] вперше задекларувала право громадян СРСР на забезпечення житловими приміщеннями (ст. 44). У подальшому така норма відображена в Конституції УРСР 1978 р. [12] (ст. 42) та згодом у Конституції незалежної України 1996 р. (ст. 47). Заявлене за часів СРСР право на житло формально не було пов'язане із соціальним житлом, оскільки визнати необхідність у соціальному житлі в СРСР було рівнозначно визнанню існування злиденності в країні «розвинутого соціалізму». Варто зауважити, що сам термін «житло» як об'єкт права власності чи іншого титульного права на законодавчому рівні вперше закріпив Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [13]. До його прийняття в Україні не було законодавчого визначення терміну «житло» ні в Житловому кодексі Української РСР від 30 червня 1983 р. [14], ні в Законі України «Про власність» від 07 лютого 1991 р. [15], ані в іншому законодавчому акті.

Термін «соціальне житло» на законодавчому рівні в Україні визначений лише із прийняттям Закону «Про житловий фонд соціального призначення» від 12 січня 2006 р. [1]. У цьому Законі визначено державну політику щодо надання малозабезпеченим верствам населення соціального житла, а також визначено осіб, котрі мають право на цю допомогу. Декларативність Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» та необхідність генерації великої кількості підзаконних актів призвело до того, що в місті Києві «Програма розвитку соціального житла у місті Києві» було затверджено рішенням Київської міської ради від 15 липня 2010 р. №1274/4712 [16]. Міські Програми розвитку соціального житла також затверджені у місті Фастів, Слов'янськ, Каховка, Дергачі. У місті Львів затверджено лише Концепцію соціального житла. Але в Україні

досі не існує ані житлового фонду соціального призначення, ані відповідної черги на його отримання. Без сумніву, ці обставини змушують українських науковців-правників ретельно вивчати досвід тих країн, де проблема надання соціального житла громадянам, які потребують його, вирішена більш вдало з погляду затрат та соціальної справедливості.

Висновки. Підводячи підсумки, можна визначити, що появою соціального житла в сучасному розумінні можна вважати перші десятиріччя ХХ століття.

Соціальне житло в Європейському Союзі (Велика Британія сьогодні ще в складі ЄС, рішення про вихід не набрало чинності – *М.М.*) та США існує незалежно від рівня добробуту населення, але має різні моделі розвитку. Для фінансування соціального житла в країнах ЄС залучають кошти з різних джерел: фінансові кошти центральної, регіональної та місцевої влади; приватні інвестиції та пожертвування. Останні тенденції свідчать, що центральна влада поступово відходить від вирішення проблем соціального житла, надаючи першість у вирішенні цих питань місцевій владі. У Західній Європі не існує єдиної програми соціального житла, яку в обов'язковому порядку повинні виконувати всі члени союзу [17]. Але всі країни підписали документ, у якому йдеться про ліквідацію бідності протягом найближчих років. У цьому напрямі проводиться велика робота, адже за даними FE ANTSA (Європейська федерація, що поєднує національні організації та займається проблемами бездомних – *М.М.*) у країнах Західної Європи налічується 3 млн. осіб, які позбавлені житла. Це більше, ніж у США, де кількість населення, що не має житла, становить 2 млн. осіб.

Проведений аналіз досвіду щодо соціального житла дозволяє виділити такі основні організаційно-правові форми соціального житла:

- надання житла в оренду за невелику плату (30% від доходу малозабезпеченої родини);
- оренда житла у приватних власників для використання його як соціального;
- субсидії на оренду житла громадянам, які визнані такими, що потребують соціального захисту – адресні житлові субсидії;
- податкові пільги для приватних компаній, що займаються будівництвом соціального житла;
- оренда житла малозабезпеченим за встановленими державою цінами;
- звільнення від сплати податку на прибуток суб'єктів публічного права, які займаються забезпеченням громадян соціальним житлом, з одночасним обмеженням виплати дивідендів акціонерам;
- використання прибутку від оренди соціального житла на будівництво нових об'єктів соціального житла.

Що стосується нашої країни, то констатуємо відсутність соціального житла за наявної номінальної нормативно-правової бази для його існування.

Декларативність соціального житла в Україні зумовлена, насамперед, недостатнім фінансуванням соціальних програм. Ця проблема не унікальна для України, але цілком переборна у разі використання досвіду вирішення проблеми соціального житла країнами, який розглядався в аналізі.

Список використаної літератури:

1. Про житловий фонд соціального призначення : Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/3334-15>.
2. Москаленко О.В. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / О.В. Москаленко. – Х. : Юрайт, 2017. – 164 с.
3. Шумна Л.П. Організаційно-правові форми соціального забезпечення // Л.П. Шумна / Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – Серія ПРАВО. Вип. 24. Том 2. – С. 205–208.

4. Тищенко О.В. Концептуальні основи становлення сучасного права соціального забезпечення: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.05 / О.В. Тищенко. – К., 2014. – 39 с.
5. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 червня 2017 року та середня чисельність у січні-травні 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_popul.asp.
6. Економічна і соціальна географія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/geographic/maslyak/138.html>.
7. Шевчук Т.В. Забезпечення населення соціальним житлом: світовий досвід / Т.В. Шевчук // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.5. – С. 309–315.
8. Ничипоренко С.В. Інституційні основи моделі соціального житла: міжнародний досвід та напрями використання / С.В. Ничипоренко // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2012. – № 1. – С. 247–252.
9. Кірюшин В.М. Дослідження та аналіз міжнародного досвіду управління житлом / В.М. Кірюшин, В.А. Руденко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjkg.gov.ua/index.php?id=171>.
10. Досвід житлової політики зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.ua/Monitor/May08/10.htm>.
11. Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07.10.1977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77.
12. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20.04.1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
14. Житловий Кодекс Української РСР від 30.06.1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>.
15. Про власність : Закон України від 07.02.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12.
16. Програма розвитку соціального житла у місті Києві : Рішення Київської міської ради від 15.07.2010 № 1274/4712 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/F5DAB73768444673C22577A100687E9A?OpenDocument.
17. Герасимов О. Зарубіжний та міжнародний досвід забезпечення соціальної справедливості у суспільстві / О. Герасимов, К. Мілованова // Україна : аспекти праці. – 2014. – № 5. – С. 43–51.

